

Karolina CZERKAS
Uniwersytet Warszawski
Wydział Polonistyki
e-mail: k.czerkas@uw.edu.pl
ORCID: 0009-0006-8163-0080

WAWERSKIE GÓRY I GÓRSKI WAWER, CZYLI O TYM, CO KRYJĄ W SOBIE MNIEJ OFICJALNE NAZWY MIEJSCOWE

Wawer mountains and mountainous Wawer, or what the less official local names conceal

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza wawerskich mikrotoponimów, które identyfikują wzniesienia (np. Piaskowa Góra, Góra Lotników, Góry Macierowskie), oraz tych, które odnoszą się do tradycyjnej polskiej oronimii (np. Giewont, Czarny Staw, Morskie Oko). W tekście badane nazwy podzielone są na kategorie, przedstawiano też ich prawdopodobne etymologie. Artykuł wskazuje, z jakimi elementami kultury, osobami oraz miejscami wiążą się opisywane mikrotoponimy. Analiza prowadzi do wniosku, że omawiane miejsca i związane z nimi historie odgrywają ważną rolę w kształtowaniu tożsamości lokalnej.

Abstract: The article aims at analysing the Wawer microtoponyms that identify hills (e.g., *Piaskowa Góra, Góra Lotników, Góry Macierowskie*) and those that refer to traditional Polish oronyms (e.g., *Giewont, Czarny Staw, Morskie Oko*). In the text, I divide the studied names into categories and present their probable etymologies. The article also indicates with which cultural elements, persons and places the described microtoponyms are associated. The analysis leads to the conclusion that the discussed places and the stories associated with them have had a significant impact on the formation of local identity.

Słowa kluczowe: Wawer, mikrotoponimy, oronimy, etymologia ludowa

Key words: Wawer, microtoponyms, oronyms, folk etymology

WPROWADZENIE

Wawer to jedna z dzielnic Warszawy. Do tzw. wielkiej stolicy został włączony stosunkowo niedawno – formalnie w 1951 roku (por. Ciećwierz i in. 2015). Do dziś pozostaje dzielnicą najślabiej

Wpłynęło: 14.06.2023
Zaakceptowano: 4.12.2023

Zalecany sposób cytowania / Cite as: Czerkas K., 2023, Wawerskie góry i górski Wawer, czyli o tym, co kryją w sobie mniej oficjalne nazwy miejscowe, *Prace i Studia Geograficzne*, 68.4, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 161–169, DOI: 10.48128/pisg/2023-68.4-11.

zaludnioną, dzięki czemu wciąż niewiele tu wielkomiejskiej zabudowy, za to sporo terenów zielonych (NW¹ 2017). W skład gminy Wawer weszły dawne wsie chłopskie (Aleksandrów, Błota, Borów, Czaplówizna, Glinki, Julianów, Kaczy Dół, Karolew, Kuligów, Las, Skrzypki, Wawer, Zagózdź, Zastów, Zbójna Góra, Zbytki, Zerzeń) i letniska (Anin, Falenica, Marysin, Miedzeszyn, Międzyzylesie, Radość, Wiśniowa Góra). Ich nazwy do dziś przetrwały w nazwach osiedli i ich części, nazwach ulic oraz w tym, jak tę przestrzeń postrzegają rodowici mieszkańcy tych terenów. Historia najstarszych z wymienionych miejscowości sięga średniowiecza (np. Falenica, Miedzeszyn, Zerzeń), inne powstały na początku XX wieku (np. Anin). O nazewniczej ewolucji świadczy fakt, że miejscowe toponimy ulegały zmianom (np. Międzyzylesie do dwudziestolecia międzywojennego nosiło nazwę Kaczy Dół, a Las jeszcze w średniowieczu nazywany był Kołem). Najnowszą na mapie Wawra nazwą jest Nadwiśle. Onim ten jest zresztą przyczyną licznych kontrowersji wśród mieszkańców (zob. MW), co świadczy o tym, że nazwy miejscowe nie są tylko etykietkami – składają się na społeczny, mentalny oraz kulturowy krajobraz regionu. Fakt, że dzielnica Wawer jest tworem administracyjnym i częściowo sztucznym, ponieważ powstała z historycznie różnicowanych jednostek administracyjnych (np. Zerzeń był wsią, Falenica była miastem, Radość – letniskiem, a Aleksandrów należał dawniej do dóbr Wiązowny, a nie Wilanowa) sprawia, że każda z części Wawra wyróżnia się na tle całości dzielnicy zarówno pod względem, społecznym, gospodarczym, jak i administracyjnym (Ciećwierz i in. 2015).

Ogromnym atutem dzielnicy są liczne tereny zielone. We wschodniej części Wawra znajduje się spora część Mazowieckiego Parku Krajobrazowego (Wa) wraz z licznymi rezerwatami (np. Las im. Jana III Sobieskiego) oraz jeziorami (np. jezioro Torfy). Druga strona dzielnicy przylega do Wisły, w której okolicy możemy znaleźć wiele starorzeczy (np. Łacha Kuligowska, Zakole Wawerskie) oraz kanałów (np. Kanał Wawerski, kanał Nowa Ulga), co z jednej strony wpływa na florę i faunę oraz walory turystyczne dzielnicy, z drugiej zaś przez wieki warunkowało jej progres i regres gospodarczy (np. przez liczne powodzie).

Zróżnicowane ukształtowanie terenu oraz ciekawa historia sięgająca średniowiecza, jaka stoi za niektórymi wawerskimi miejscami, odbijają się w bogatym zbiorze nazw ulic, osiedli i ich części, a także obiektów fizjograficznych. W ramach zajęć poświęconych nazwom miejscowym Wawra na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego zebraliśmy je w publikacji *Słownik nazw miejscowych, terenowych i ulic Wawra* (SNMTUW). Można w niej znaleźć wyjaśnienia pochodzenia wawerskich toponimów, hodonimów i mikrotoponimów. Te ostatnie w przeciwieństwie do niektórych nazw osiedli i ulic (zob. Handke 2008) nie zostały dotąd zbadane.

Mikrotoponimy funkcjonują głównie w polszczyźnie mówionej, są tworzone i przekazywane przez pokolenia w obrębie danej wspólnoty (por. Jelonek 2022), co sprawia, że stanowią one ważny element tożsamości jej członków – mieszkańców danego terenu. Przestrzeń często jest także elementem określonego systemu wartości, ta mityczna kształtowała się zwykle wokół jakiegoś centrum – drzewa lub góry (Rembowska 2005). Nazwy zaś stanowią pewną interpretację tejże przestrzeni, zawierają w sobie sumę procesów poznawczych, związanych np. z kategoryzacją i wartościowaniem (Jelonek 2022). Z tych powodów w swoich badaniach postanowiłam zająć się przede wszystkim określeniami wawerskich wzniesień oraz mikrotoponimami, które odnoszą się do tradycyjnej polskiej oronimii.

Celem tekstu jest analiza wspomnianych 22 nazw, przedstawienie ich prawdopodobnej etymologii oraz próba odpowiedzi na pytanie o ich rolę w społecznym postrzeganiu przestrzeni. Odniosę się także do miejscowych legend czy opowieści z nimi związanych. To właśnie ten materiał wydaje mi się najcenniejszy – z perspektywy etnolingwistycznej najwięcej o danej wspólnocie mówią bowiem właśnie tzw. etymologie ludowe, które odzwierciedlają sposób myślenia o poszczególnych miejscach przez ich mieszkańców (Jelonek 2022).

¹ Objaśnienia wszystkich skrótów znajdują się na końcu tekstu.

SPOSOBY ZEBRANIA I INTERPRETACJI MATERIAŁU

Mimo że mikrotoponimy funkcjonują przede wszystkim w obiegu ustnym, część z nich, np. nazwy niektórych kanałów, stawów czy fragmentów lasów, można znaleźć w Państwowym Rejestrze Nazw Geograficznych (PRNG). Zostały więc one utrwalone w dokumencie oficjalnym. Niektóre onimy, składające się na analizowany przeze mnie materiał, pochodzą właśnie z tego dokumentu. Żeby dotrzeć do mniej oficjalnych określeń, przeprowadziłam wywiad terenowy. Wykorzystałam w tym celu media społecznościowe, gdzie znajdują się grupy zrzeszające mieszkańców poszczególnych dzielnic. O wielu z przywołanych tu nazw dowiedziałam się zatem z wpisów i komentarzy na facebookowej grupie *Wawer – moja dzielnica*. Z tego źródła pochodzi też część przywoływanych przeze mnie etymologii ludowych. Zdaję sobie sprawę z tego, że nie udało mi się dotrzeć do wszystkich używanych przez wawerczyków określeń. Moje badania mają więc charakter rozpoznawczy, a ich uzupełnienie wymagałoby zespołowych badań terenowych.

Warto też zwrócić uwagę na to, że część z mikrotoponimów funkcjonuje prawdopodobnie głównie wśród konkretnych rodzin lub mieszkańców części osiedli. Niektóre z nich bowiem pojawiają się jednostkowo i trudno znaleźć potwierdzenie ich szerszego użycia. Do zebranego materiału należało zatem podejść z pewną dozą ostrożności i wybrać te nazwy, na których temat wypowiadało się więcej osób, oraz te pojawiające się również na innych forach internetowych lub w literaturze wspomnieniowej i regionalistycznej. Jeśli poza jednostkową notacją nazwy nie udało mi się znaleźć więcej informacji na ten temat, konsultowałam się z panem Pawłem Ajdackim, historykiem i regionalistą (informacje od niego uzyskane zaznaczam skrótem PA).

Ponieważ badany materiał obejmuje przede wszystkim nazwy nieoficjalne, sięgnęłam również do źródeł nienaukowych, zawierających wypowiedzi mieszkańców Wawra. Pochodzenia tych nazw szukałam więc na portalach i forach przeznaczonych dla wawerczyków (Tu Wawer, Gazeta Wawerska, Wiadomości Sąsiedzkie), na stronach związanych z geografią, przyrodą i turystyką tej dzielnicy (Ciekawy Wawer, Niezwykły Wawer, Atlas Warszawy), oraz w pracach historyczno-wspomnieniowych, takich jak *150 lat gminy Wawer* (Ciećwierz i in. 2015) oraz *Falenica – moja miłość* (Dobrzyńska 1996). W ten sposób udało mi się dotrzeć do miejscowych legend i historii związanych z analizowanymi onimami. W interpretacji materiału bardzo istotne były też wyjaśnienia podawane przez mieszkańców Wawra na wspomnianych już grupach facebookowych.

Nie do końca jasną kwestią w interpretacji zebranych w ten sposób uzasadnień nazwotwórczych jest kategoryzacja tego typu informacji. To znaczy mamy tu do czynienia często z opowieściami w żaden sposób niepotwierdzonymi – niepoświadczonymi historycznie czy naukowo. Warto w tym miejscu zadać więc sobie pytanie o istotę etymologii ludowej. Według definicji przywołanych przez T. Kostkiewiczową i M. Brzozowską etymologia ludowa to „błędne, sprzeczne z dokumentacją językoznawczą wyjaśnienie pochodzenia określonego wyrazu” (Kostkiewiczowa 1988, s. 132) oraz „zapis potocznej świadomości językowej, świadomości rządzącej się innymi celami i zasadami niż myślenie naukowe” (Brzozowska 2009, s. 120). Takie ujęcie wydaje się uzasadnione przede wszystkim w odniesieniu do toponimów, ale w wypadku mikrotoponimów budzi pewne wątpliwości. Historie kryjące się za wieloma nieoficjalnymi wawerskimi nazwami są rzeczywiście dokumentacją potocznego myślenia o danych miejscach, ale jeśli właśnie z tego myślenia wywodzą się te mikrotoponimy, to trudno, odwołując się do definicji Teresy Kostkiewiczowej, twierdzić, że są one błędne. Jako przykład warto przytoczyć określenie „Górka Trzech Wisielców”, które wiąże się z niepotwierdzoną naukowo opowieścią funkcjonującą jedynie w potocznej świadomości mieszkańców. Tylko niepotwierdzona w źródłach legenda stanowi podstawę etymologizowania tej nazwy. W związku z tym, że celem mojego artykułu nie są rozważania teoretyczne, jedynie sygnalizuję tu problem terminologiczny, a w swoim tekście zarówno wyjaśnienia naukowe, jak i te podawane przez wawerczyków określam mianem etymologii.

WAWERSKIE GÓRY

Jak zauważa M. Rutkowski (2001), w procesie percepcji przestrzeni oprócz czynników fizjograficznych ważne są też te społeczne oraz kulturowe. Nazywanie konkretnych miejsc jest aktem oswojania i poznawania świata, więc zagłębianie się m.in. w toponimy oraz ich pochodzenie może być źródłem wiedzy na temat tego, co jest istotne dla danej społeczności. Według klasyfikacji W. Taszyckiego, uzupełnionej przez H. Borka² i przywołanej przez U. Bijak (2001), nazwy wawerskich wzniesień można podzielić na następujące kategorie:

1. nazwy lokalizujące (odnoszące się do nazw wsi lub osiedli),
2. n. kulturowe (związane z miejscowymi legendami i kulturą),
3. n. topograficzne,
4. n. pamiątkowe,
5. n. przeniesione (z typowej polskiej oronimii)³.

Większość z nich to nazwy złożone z członem *góra* lub *górką*, a więc tworzone podobnie do oronimów udokumentowanych na mapach lub w oficjalnych rejestrach (por. Kopertowska 2001). Ponieważ badane mikrotoponimy funkcjonują przede wszystkim w języku mówionym, jedna nazwa może mieć kilka wariantów, dlatego też rzeczowniki *góra* i *górką* są zazwyczaj używane wymiennie. Dla uproszczenia będą raczej używać określeń z rzeczownikiem w formie podstawowej *góra*, choć oczywiście wzniesienia na Mazowszu są dość niskie i trudno je nazwać prawdziwymi górami, których wysokość względna według definicji powinna wynosić co najmniej 300 m (W).

Nazwy lokalizujące

Do pierwszej grupy z przywołanej klasyfikacji możemy zaliczyć następujące mikrotoponimy: Boryszewska Góra oraz Zbójna Góra, określane też jako Zbójaki. Nazwa Boryszewska Góra wiąże się prawdopodobnie z pobliską wsią Boryszew, jednak jej motywacja semantyczna nie jest do końca jasna. Możliwe, że wzniesienie, położone na granicy Wawra i Józefowa, stanowiło dla mieszkańców ważny punkt odniesienia, np. podczas podróży do wspomnianej miejscowości. Oba określenia drugiego wspomnianego wzniesienia odnoszą się natomiast do karczmy Zbójna Góra z 1794 roku, od której swoją nazwę wzięła dawna miejscowość położona na tym terenie oraz dzisiejszy fragment osiedla.

Nazwy kulturowe

Z niewielką górką w Radości określaną jako Zbójna Góra lub Zbójaki wiąże się ciekawa historia, która pozwala zaliczyć te nazwy także do klasy nazw kulturowych. Według mieszkańców Wawra właściciel wspomnianej austerii wraz ze zbójami rabował i mordował swoich gości oraz ludzi przejeżdżających przez okoliczny las. Potwierdzeniem tej opowieści miałyby być słup (lub kapliczka) przy ulicy Napoleona Bonaparte (*sic!*), pod którym zakopano zrabowane łupy. Historycy jednak wskazują, że ten (dziś już całkowicie zniszczony) słup to pozostałość po dawnej granicy między zaborami pruskim i austriackim (Ciećwierz i in. 2015). Historia Zbójnej Góry jest dla wawerczyków tak istotną częścią zbiorowej tożsamości, że chociaż od końca XIX wieku wieś identyfikowana była jako Radość

² Wspomnianą klasyfikację na potrzeby badania toponimów stworzył W. Taszycki, jednak jest na tyle uniwersalna, że można ją zastosować również do analizy mikrotoponimów. Takie posunięcie badawcze umożliwi w przyszłości ewentualne analizy porównawcze zarówno wawerskich toponimów i mikrotoponimów, jak i mikrotoponimów z Wawra i innych części Warszawy.

³ Jak wskazuje R. Mrózek (2001), w wykazie słowiańskiej terminologii onomastycznej brakuje kompleksowej definicji oronimu, a nazwa górską może się odnosić zarówno do pojedynczych gór, masywów czy łańcuchów, jak i do obiektów położonych na obszarze wzniesienia oraz mieszczących się w szeroko rozumianej przestrzeni górskiej.

(SNMTUW), to współcześnie fragment osiedla powstałego w tym miejscu nazywa się tak, jak dawna karczma. Mikrotoponim Zbójna Góra / Zbójaki mimo wyraźnego związku z nazwą karczmy, dawnej wsi (a dzisiejszego osiedla) nawiązuje przede wszystkim do wawerskiej legendy.

Omawiane wzniesienie określane bywa też Górką Fryca. Nazwa pochodzi najprawdopodobniej od słowa *fryc*, które pejoratywnie odnoszono do Niemców⁴. Ci zaś mieszkali dość licznie na terenach za Zbójną Górą do 1944 roku (PA). Możliwe, że to negatywne podejście do wspomnianej narodowości połączyło się z historią o wawerskim czarnym charakterze, czyli karczmarzu-zbójcu, i dlatego właśnie to wzniesienie otrzymało dodatkową nazwę.

Do omawianej grupy mikrotoponimów, których pochodzenie wiąże się z miejscowymi legendami oraz kulturą materialną lub duchową, zaliczyłam także znajdującą się w Miedzeszynie Górę Trzech Wisielców. Mieszkańcy Wawra wyjaśniają tę nazwę za pomocą trzech podobnych historii, niemających żadnego potwierdzenia w opracowaniach naukowych dotyczących Wawra. Wszystkie mówią o trzech osobach, które straciły życie w wyniku powieszenia w tym miejscu. Mogło to być samobójstwo lub morderstwo ojca i jego dwóch synów (W) albo drastyczny koniec trójkąta miłosnego (kobiety oraz dwóch mężczyzn) w latach 30. XX wieku. Inna opowieść osadzona jest w czasach II wojny światowej, kiedy to trzech polskich żołnierzy miało odebrać sobie życie, żeby nie trafić do niemieckiej niewoli. Później podobno powbijano w drzewa bagnety ich broni (TW). Warto zwrócić uwagę, że takie historie zawsze przyciągają ludzi, nic więc dziwnego, że wawerczyki kultywują tę nazwę i wypowiadają się na temat jej pochodzenia na różnych forach internetowych. W rzeczywistości to tajemniczo określane wzniesienie wygląda zupełnie zwyczajnie. Nazwa jednak sprawia, że tę zwykłą przestrzeń interpretuje się w sposób niezwykle. Jak czytamy na blogu Fajne Miejsca:

Tak naprawdę to brzmi to ciekawiej, niż wygląda. Zwyczajne wzniesienie, które, pomijając nazwę i legendę, właściwie niczym się nie wyróżnia. Trochę sosen, które faktycznie nadają się chyba do wieszania (FM).

Nazwy topograficzne

Kolejną grupę onimów stanowią nazwy topograficzne odnoszące się do terenu, na którym znajdują się dane obiekty. Są to następujące onimy: Borowa Góra, Piaskowa Góra / Piaski, Barciucha, Góry Macierowskie oraz Góry Milowe. Pierwszy z podanych mikrotoponimów pochodzi od wyrazu *bór*, który rzeczywiście oddaje wygląd wspomnianej górkę, porośniętej gęsto drzewami, głównie iglastymi. Z wywiadu terenowego wynika, że Piaskowa Góra, określana też jako Piaski, wzięła swoją nazwę od tego, że z wydmy pozyskiwano piasek, co pośrednio wskazuje też na charakterystyczne cechy tego miejsca. Wawerskie wydmy są bowiem zalesione i piaszczyste. Warto dodać, że potrafią one osiągać spore wysokości względne (nawet do 120 m). Na tym obszarze znajduje się też wiele szlaków pieszych, rowerowych i biegowych (OPK).

Dość jednoznacznie przedstawia się również etymologia mikrotoponimu Barciucha, odnoszącego się do wzniesienia lub obszaru w anińskim lesie, na którym najprawdopodobniej znajdowały się kiedyś barcie. Nie wiadomo jednak, czy pierwotnie nazwa określała fragment lasu czy górkę, możliwe jednak, że w związku z tym onim Barciucha odnoszący się do wzniesienia to nazwa relacyjna⁵.

⁴ *Fryc* to zdrobnienie od imienia Fryderyk (niem. *Friedrich*), które nosiło kilku niemieckich władców. Prawdopodobnie stąd wzięło się to pejoratywne określenie.

⁵ Nazwami relacyjnymi określa się onimy, do których utworzenia posłużyły już istniejące nazwy. Zalicza się do nich nazwy ponowione (np. miasto Wisła od rzeki o tym samym określeniu), przeniesione (np. polska miejscowość Betlejem od nazwy miasta w Izraelu), dyferencyjne (np. Stara Wieś i Nowa Wieś), lokalizujące (np. Zaodrze od rzeki Odra), pamiątkowe (np. część Poznania określana jako Grunwald), zdrobniałe (np. Stoczek od Stok) i wariantowe (np. Raclawice i Raclawy). Jeśli przyjmiemy, że nazwa wzniesienia Barciucha pochodzi od onimu Barciucha określającego fragment lasu, wspomniany mikrotoponim zaliczymy do grupy nazw ponowionych (por. Bijak 2001).

Jeśli chodzi o leśne wzniesienia zlokalizowane we wschodniej części Lasu Olszyńskiego, czyli Góry Macierowskie, to mamy tu do czynienia z całym zespołem nazw pochodzących od tego samego leksemu – pobliskie bagno (torfowisko) określane jest jako Macierowe Bagno, Macierówka lub Maciorówka (AW). Tereny podmokłe opisane nazwą Macierówka pojawia się na mapie już w 1939 roku (SeP), więc prawdopodobnie właśnie od tego mikrotoponimu wywodzą się pozostałe. Jego etymologia zaś wiąże się ze słowem *maciora* (co w najbardziej wyrazisty sposób widoczne jest w wariantcie Maciorówka) i – jak można przeczytać w książce *150 lat gminy Wawer* – rzeczywiście w tym miejscu żerowały dzikie świnie z warchlakami (Ciećwierz i in. 2015). Być może warianty ze śródgłosowym -e- to formy językowo związane z dialektem mazowieckim, w którym częściej niż w polszczyźnie ogólnej funkcjonują formy bez przegłosu lechickiego⁶.

Istnieją dwie możliwości pochodzenia nazwy Góry Milowe, określającej wydmy w Lesie Milowym. Jedną z nich jest opowieść o tym, że wędrowcy zmierzający ku Warszawie mieli od tego miejsca do stolicy ok. 8,5 km, czyli miłą polską (PA). W innych źródłach wywodzi się tę nazwę od odległości, jaka dzieliła wspomniane wzniesienia oraz granicę między zaborem pruskim a austriackim (GC). Bez względu na motywację nazewniczą wzniesienia te stanowiły ważny punkt orientacyjny dla mieszkańców Wawra oraz wędrowców przemierzających te okolice.

Nazwy pamiątkowe

Następna grupa onimów to nazwy upamiętniające osoby i wydarzenia. Należą do niej: Góra Lotnika/Góra Lotników, Góra Delmaka / Góra Delmacha, Góra Bajera/Góry Bajera, Łasakowa Góra/Góra Łasaka oraz Górką Komoroszczaka. Pierwsza z nich przypomina o katastrofie lotniczej z 15 sierpnia 1944 roku, w której podczas lotu z pomocą dla powstańczej Warszawy zginęło trzech alianckich lotników. Zarówno górką, jak i znajdujący się obok pomnik uwieczniają tę historię, sprawiają, że wciąż jest ona obecna w świadomości mieszkańców. Pozostałe nazwy odnoszą się do ważnych dla wawerskich osób, związanych ściśle z terenami dzisiejszej dzielnicy.

Góra Delmaka lub też Góra Delmacha to nazwa, która wzbudza wśród mieszkańców emocje związane głównie z tym, która jej wersja jest „poprawna”. Mamy w tym wypadku do czynienia z wariantami jednego mikrotoponimu. Prawdopodobnie chodzi tu o potoczną wersję nazwiska miejscowego leśniczego – Ignacego Delmaczyńskiego, który mieszkał w położonej niedaleko leśniczówce (GW). Niektórzy twierdzą, że nazwisko Delmak nosił nie leśniczy, a śmieciarz. Miał on tak długo wyrzucać tu śmieci, aż usypał sporą górkę. Ta historia nie ma jednak nic wspólnego z prawdą, choć trzeba przyznać, że czyni to miejsce nieco ciekawszym.

Góra Bajera albo Góry Bajera to określenie wydmy niedaleko skrzyżowania ulic ks. Stanisława Szulczyka i Napoleona Bonaparte (*sic!*). Bajer to najprawdopodobniej nazwisko inicjatora oczyszczenia jeziora Morskie Oko w 2003 roku, Ryszarda Bajera (WCKW) lub jego ojca, Stanisława Bajera, znanego ze zbudowania jednej z najwyższych kapliczek w Wawrze, znajdującej się przy ulicy Złotej Jesieni 22 (GW).

Inną ważną lokalną postacią, której imię ostało się w nazwach wawerskiego wzniesienia, jest Henryk Łasak. Jego nazwisko upamiętniono w nazwie leśnej górką położonej w pobliżu ulicy Cylichowskiej. Był on znanym i – co najważniejsze – urodzonym w Wawrze trenerem kolarskim, uważanym z najwybitniejszego trenera w historii (poprowadził on polskich kolarzy do takich sukcesów jak brązowy medal na mistrzostwach świata w 1971 roku, srebrny medal na igrzyskach olimpijskich w 1972 roku oraz pierwsze polskie zwycięstwo w Wyścigu Pokoju) i uhonorowanym w 1972 roku Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (Tuszyński 1995). Cała dzielnica

⁶ Więcej na temat przegłosu lechickiego zob. K. Długosz-Kurczabowa, S. Dubisz, 2006, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.

chlubi się pięknymi terenami, idealnymi na wycieczki rowerowe, więc nic dziwnego, że wspomniana postać odgrywa ważną rolę w świadomości mieszkańców. Warto zauważyć, że osoby, których nazwiska przechowały przywołane mikrotoponimy, nie są osobami znanymi z perspektywy wielkiej historii, lecz bliskimi sąsiadami. Jest to dowodem na wagę tego typu nazw w tworzeniu się więzi społecznych oraz poczucia wspólnotowości i przynależności do danego miejsca (por. Muszyńska 2016). Wyjątek stanowi onim Górka Komoroszczaka, pochodzący prawdopodobnie od popularnego nazwiska Komorowski. Niestety nie udało się jednak ustalić, do kogo dokładnie mogło ono należeć.

Górski Wawer

Wśród mikrotoponimów odnoszących się do wawerskich wzniesień znajdziemy też nazwy znane z pasm górskich. Możemy więc w Wawrze zdobyć zarówno Łysą Górę, jak i Giewont. Oronimy te odnoszą się do tak popularnych szczytów, że funkcjonują one w świadomości większości użytkowników polszczyzny. Użycie ich jako określeń innych miejsc może mieć charakter żartobliwy lub stanowić próbę swoistego podniesienia statusu przestrzeni, w której się żyje. Obie ze wspomnianych nazw zostały przeniesione – jedna z Gór Świętokrzyskich, a druga z Tatr. Ciekawe jednak, że wraz z określeniem Łysa Góra do wzniesienia z okolic Aleksandrowa przylgnęły też związane ze świętokrzyskim szczytem legendy. Na forach pojawiają się więc przypuszczenia, że w miejscu tym odbywały się sabaty czarownic (AW). Błędnie też kojarzy się tę nazwę z tzw. łysiną w lesie, czyli przeredzeniem drzew. Pod tym względem wydma nie różni się zbyt od innych leśnych pagórków, tę etymologię uznają więc za mniej prawdopodobną.

Nazw kojarzących się z oronimią tatrzańską jest w Wawrze znacznie więcej, choć nie odnoszą się one do gór. Nie w każdym wypadku można jednak z całą pewnością określić, czy zostały one świadomie przeniesione, czy też są wynikiem przypadkowej zbieżności, a tym samym homonimii onimicznej.

Dość jednoznacznie przedstawia się kwestia nazwy Morskiego Oka (stawu w Aleksandrowie). Wawerski zbiornik wodny okalają wydmy, co najprawdopodobniej budziło skojarzenia z tatrzańskim jeziorem. Mamy tu do czynienia z nazwą przeniesioną.

Równie oczywistym odniesieniem jest drugi człon nazwy Piaszczysta Perć, określającej podwarszawski, żółty szlak turystyczny. Prowadzi on grzbietami piaszczystych wydm, podobnie jak tatrzańska Orla Perć biegnie w dużej mierze po grani i szczytach.

Nie jest natomiast jednoznaczna etymologia wawerskiego Czarnego Stawu. Według niektórych hipotez nazwa miałaby być również przeniesiona z Tatr (TW). Dawniej jednak zwano ten zbiornik Czarniakiem (TW), prawdopodobnie ze względu na ciemny kolor jego dna. Możliwe więc, że tożsamość dwóch nazw to zwykła zbieżność nazewnictwa. Niewykluczone, że przekształcenie Czarniaka w Czarny Staw miało związek ze skojarzeniem tego miejsca z tatrzańskim jeziorem.

Ciekawie przedstawia się etymologia wawerskiego Kościeliska, czyli bagna położonego niedaleko ulicy Kadetów. Nazwa pochodzi bowiem od słowa *kość* i wiąże się z tym, że na tych terenach znajdowano elementy ludzkich szkieletów. W ten sposób odkryto, że kiedyś był tu ciąg miejsc pochówków (PA). Nieco ciemne i niedostępne zakątki w sam raz się nadają do tworzenia legend, więc w tym wypadku także powstała dość typowa historia o tej okolicy. Według niej stał tu niegdyś kościół, w którego wieży zły pan zamknął dziewczynę. Ta płakała bardzo nad swoim losem i z jej łez powstało bagienko. Na koniec budynek zapadł się pod ziemię. Podobno do dziś można tutaj usłyszeć bicie dzwonów (WMD). Tego rodzaju opowieści tworzy się wszędzie, są one oczywiście dowodem rozwiniętej wyobraźni oraz kreatywności ludzi. Trudno jednak tej etymologii przypisać cechy naukowości. Informacje te jednak pokazują, że związek z tatrzańskim Kościeliskiem może być czysto przypadkowy i – przynajmniej w momencie powstania nazwy – nieświadomiony przez twórców tej nazwy.

PODSUMOWANIE

Góry zawsze odgrywały ważną rolę w świadomości społecznej, filozofii czy kategoryzacji przestrzeni i choć dziś nie są postrzegane wyłącznie przez pryzmat mityczny czy sakralny, wciąż samo wyższe położenie terenu i związana z nim niedostępność miejsca sprawiają, że wzniesienia mają dla ludzi jakiś specjalny charakter. Ta specyfika uwidacznia się także w przestrzeni miejskiej. Udowadnia to przedstawiony w tekście materiał (16 nazw wzniesień i 6 mikrotoponimów nawiązujących do tradycyjnej polskiej oronimii) – to właśnie górkę stają się ważnymi punktami orientacyjnymi, tematami lokalnych legend, sposobem na upamiętnienie ważnych wydarzeń oraz osób. W większości nieoficjalne nazwy tych miejsc pokazują istotne dla wawerskiej społeczności elementy przestrzeni i kultury z nią związanej, stanowią też element jednoczący, budujący tożsamość wspólnoty, poczucie przynależności do tej małej ojczyzny, zawierają w sobie wyjątkowe, tutejsze spojrzenie na świat.

W przywołanym materiale można też zauważyć, że nie tylko lokalne wzniesienia, lecz także ogólnie znane elementy polskiej oronimii pełnią istotną funkcję w percepcji przestrzeni. Używane w odniesieniu do bliskich oraz znanych ludzi terenów sprawiają, że poszczególne miejsca nabierają innego charakteru, obrastają legendami i wydają się atrakcyjniejsze zarówno dla mieszkańców, jak i dla turystów.

Wykaz skrótów

- AW** – Atlas Warszawy, <https://www.iwaw.pl/> (dostęp: listopad 2022)
- CW** – Ciekawy Wawer, <http://www.ciekawywawer.pl/> (dostęp: listopad 2022)
- FM** – Fajne Miejsca, <http://fajnemsc.blogspot.com/2013/12/gorka-trzech-wisielcow-i-ul-brodnicka.html> (dostęp: listopad 2022)
- GC** – Geocaching, <https://www.geocaching.com/play> (dostęp: listopad 2022)
- GW** – Gazeta Wawerska, <http://gazetawawerska.pl/> (dostęp: listopad 2022)
- MW** – Mój Wawer, <https://mojwawer.pl/> (dostęp: listopad 2022)
- NW** – Niezwykły Wawer (przewodnik z 2017 roku), https://wawer.warszawa.pl/sites/default/files/field/attachments/wawer_przewodnik_0.pdf (dostęp: listopad 2022)
- OPK** – Otwarty Przewodnik Krajoznawczy, <https://www.krajoznawcy.info.pl/mazowiecki-park-krajobra-zowy-76329> (dostęp: czerwiec 2023)
- PA** – informacje od wawerskiego historyka Pawła Ajdackiego
- SeP** – Sonderausgabe ehem. Polen (mapa z 1939 roku), <http://igrek.amzp.pl/result.php?cmd=id&god=4032/3&cat=ger25kwwiipol> (dostęp: listopad 2022)
- SNMTUW** – *Słownik nazw miejscowych, terenowych i ulic Wawra*, red. M. Kresa, K. Czerkas, Warszawa 2022
- TW** – Tu Wawer, <https://tustolica.pl/iwa> (dostęp: listopad 2022)
- W** – Wikipedia, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Strona_g%C5%82%C3%B3wna (dostęp: listopad 2022)
- Wa** – Warszawikia, <https://warszawa.fandom.com/wiki/Wawer> (dostęp: listopad 2022)
- WCKW** – Wawerskie Centrum Kultury, <https://www.wck-wawer.pl/> (dostęp: listopad 2022)
- WMD** – Wawer – moja dzielnica (grupa na portalu Facebook), <https://www.facebook.com/groups/wawer/permalink/2104290866392148/> (dostęp: listopad 2022)
- WS** – Wiadomości Sąsiedzkie, <http://www.wiadomosciasiedzkie.pl/> (dostęp: listopad 2022)

Literatura

- Bijak U., 2001, *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa mazowieckiego*, Kraków.
- Brzozowska M., 2009, *Etymologia ludowa w „podaniach etymologicznych” a konotacja nazw własnych*, [w:] *też, Etymologia a konotacja słowa. Studia semantyczne*, Lublin, s. 128–144.

- Ciećwierz A., Derlatka I., Kozielska D.M., Oktabiński K., 2015, *150 lat gminy Wawer. Vademecum krajoznawcze Wawra i okolic*, Warszawa.
- Dobrzyńska J., 1996, *Falenica – moja miłość*, Warszawa.
- Handke K., 2008, Nazwy miejsc i miejscowości na terenie obecnej dzielnicy Wawer, *Kronika Warszawy*, 2(137), s. 16–21.
- Jelonek T., 2022, Uzasadnienia nazwotwórcze mikrotoponimów w perspektywie etnolingwistycznej, *Język a Kultura*, t. 29, Warszawa, s. 105–117.
- Kopertowska D., 2001, *Oronimia w toponimii – teoria a terenowy konkret*, [w:] B. Czopek-Kopciuch (red.), *Toponimia i oronimia*, Kraków, s. 237–248.
- Kostkiewiczowa T., 1998, hasło: *Etymologia ludowa*, [w:] J. Sławiński (red.), *Słownik terminów literackich*, Wrocław.
- Mrózek R., 2001, Status oronimii w subsystemie toponimicznym i w toponomastyce, [w:] B. Czopek-Kopciuch (red.), *Toponimia i oronimia*, Kraków, s. 231–236.
- Muszyńska J., 2016, Zachowania obywatelskie a świadoma przynależność do miejsca, *Pedagogika Społeczna*, 2(60), s. 205–216.
- Rembowska K., 2005, *Zapomniany wymiar czasoprzestrzeni. Wprowadzenie*, https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/2165/rembowska_%20Zapomniany_wymiar_czasoprzestrzeni.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: listopad 2022).
- Rutkowski M., 2001, Typ przestrzeni społecznej a nazewnictwo (na przykładzie oronimii Tatr), [w:] B. Czopek-Kopciuch (red.), *Toponimia i oronimia*, Kraków, s. 323–331.
- Słownik nazw miejscowych, terenowych i ulic Wawra*, 2022, red. M. Kresa, K. Czerkas, Warszawa.
- Tuszyński B., 1995, *Złota księga kolarstwa polskiego*, Warszawa.